

KONSERVATIIVEJA POHJOLASSA

TUOMO POLVINEN

Paasikiven "hirmuiset vuodet"

Professori Tuomo Polvinen käsittelee artikkelissaan J. K. Paasikiven presidenttikauden 1940-luvun "hirmuisia vuosia".¹

■ Suomen muuttuneessa tilanteessa toisen maailmansodan loppuvaiheessa ei kysymys ollut pelkästään ulkopolitiikasta, vaikka välirauhanehtojen täyttäminen asetettiin tehtävänä kaiken muun edelle. Samalla tuli huolehtia perinteisen yhteiskuntajärjestelmän säilymisestä estämällä maan ajautuminen sisäpoliittisiin mullistuksiin. Myönnytys halua silti esiintyi. Hallituksen iltakoulupöytäkirjat osoittavat useiden ministerien tehneen jo talvella 1944–45 sosialisointia koskevia ehdotuksia, joiden tielle pääministeri Paasikivi ikäänkuin "viimeisenä lukkona" asettui. Sosialisointikysymys lykättiin viimein komiteaan, jonne se useiden vuosien tyhjäkäynnin jälkeen hautautui.

Jo presidentiksi tultuaan Paasikivi sai viivytystaktiikan avulla poistetuksi päiväjärjestyksestä myös kysymyksen virkamieskunnan puhdistamisesta. Tässä hänen metodiaan oli jatkuva uusien lausuntojen pyy-

täminen Pekkalan hallituksessa laaditusta lakiesityksestä.

Käytännön tasolla, virkanimityksissä, Paasikivi piti ensisijaisena kriteerinä asianomaisen muodollista pätevyyttä ja kokemusta, ts. virkavuosien määrää. Tämä on useimmiten selitetty iäkkään presidentin konservatiivisuudella ja hänen jo nuoruudessaan vuosisadan vaihteessa sisäistämällään ajattelutavalla. Harvemmin on kiinnitetty huomiota siihen, että sodanjälkeisinä levottomina vuosina tuohon periaatteeseen vetoaminen tarjosi valtion päämiehelle samalla käyttökelpoisen keinon varmistaa keskeisten virkojen pysyminen systeemiin juurtuneiden, luotettavina pidettyjen henkilöiden hallussa.

Ryhtymättä seikkaperäisesti referoimaan kirjan sisältöä kiinnittäisin huomiota vain muutamaan näkökohtaan.

Lähtökohdan Paasikiven nousuun valtakunnan johtoon syksyllä 1944 muodosti se tosiasia, että jatkosodan loppuvuosina Suomea oli ohjailnut kuuden miehen sisärenkas: Risto Ryti, Väinö Tanner, Edwin Linkomies, Henrik Ramsay, C.G. Mannerheim ja Rudolf Walden. Välirauhan solmimisen jälkeen näistä kuudesta jäivät asemiinsa vain Mannerheim ja Walden. Heistäkin Walden poistui kuviosta vakavan sairastumisen vuoksi jo marraskuussa 1944, minkä lisäksi Mannerheiminkin voimat olivat selvästi vähenemässä.

Näin oli kehityksessä tietynlainen tyhjiötilanne, jossa maa tarvitsi energistä ja määrätietoista johtajuutta. Tätä aukkoa eivät syyskuussa 1944 nimitetty pääministeri Urho Castrén ja hänen hallituksensa pystyneet täyttämään. Castrén oli pätevä juristi ja luo-

1. Artikkelin pohjautuu syksyllä 1999 ilmestyneen teoksen (Tuomo Polvinen, Hannu Heikkilä, Hannu Immonen: J.K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. 4. 1944–1948. WSOY. 641 s.) julkistamistilaisuudessa käyttämäni esittelypuheenvuoroon.

"Hirmuista", loputonta perehtymistä asiakirjoihin. J. K. Paasikivi 1940-luvulla. Yhtyneitten kuva-arkisto.

nut tällä alalla merkittävän uran, hänhän oli viimeksi Korkeimman hallinto-oikeuden presidentti, mutta poliittisesti hän oli kokematon ja venäjänkielentaidoton, mikä haittasi suhteiden hoitoa valvontakomissioon päin.

Mikä sitten nosti esille nimenomaan Paasikiven? Ensinnäkin luonnollisesti tiedettiin valtioneuvoksen pitkäaikainen kokemus idänsuhteiden hoidossa. Vaikka presidentti Mannerheim suhtautuikin häneen varauksin, Paasikiven vahvuus oli siinä, että hän nautti luottamusta varsin laajassa osassa yhteiskuntaa. Yhtäältä hän oli kokoomuksen entinen puheenjohtaja, vaikka aktiivinen puolueura olikin jo jäänyt taakse. Toisaalta hänen asemansa jatkosodan aikaisen rauhanopposition tietynlaisena henkisenä johtajana toi kannatusta vasemmalta. Arvovaltaa Paasikivi nautti myös keskiryhmien, ei vähiten RKP:n taholla, jossa valtioneuvoksen maltillinen kielipoliittinen kanta hyvin tunnettiin.

Murrostilanteessa, jossa laajaa luottamusta nauttivia uusia vastuunkantajia ei helposti löytynyt, valtioneuvos näki tehtäväkseen luotsata valtakunta mahdollisimman vähäisin vaurioin sodanjälkeiseen maailmaan. Tämä taas edellytti – ei vain modus vivendin – vaan myös hyvien suhteiden luomista voittajasuurvaltaan, Neuvostoliittoon, josta hänen arvionsa mukaan oli kehittynyt pitkäksi ajaksi eteenpäin Manner-Euroopan johtava sotilasvalta. Pelastuakseen Suomen oli tunnustettava tämä tosiasia ja opittava elämään naapurisuurvallan rinnalla niin, että sekin pitäisi luoteisen pikkuvaltion itsenäisyyttä etujensa kannalta parhaana ratkaisuna. Tässä oli asian ydin.

Kotimaisten päättäjien lisäksi Paasikivellä oli myös liittoutuneiden valvontakomission tuki. Kannattaa muistaa, että hän oli ainoa suomalainen ei-kommunistinen poliitikko, jonka Stalin henkilökohtaisesti tunsu ja jota hän myös arvosti. Kysymys ei silti ollut vain henkilöstä.

Tässä yhteydessä on syytä palauttaa mieleen Stalinin lausunto Bulgarian kommunistipuolueen johtajalle Georgi Dimitroville tammikuussa 1945. Neuvostodiktattori totesi tällöin: "Kapitalismin kriisi on ilmennyt kapitalistien jakaantumisenä kahteen ryhmäkuntaan – yhtäältä fascistiseen ja toisaalta demokraattiseen. Olemme solmineet liiton kapitalistien demokraattisen ryhmäkunnan kanssa, koska se ei ollut kiinnostunut sallimaan Hitlerin herruutta ... Olemme nyt yhteistyössä yhden ryhmäkunnan kanssa toista vastaan, mutta tulevaisuudessa asetumme myös tätä kapitalistien ryhmäkuntaa vastaan".

Tämä tarkoitti sitä, että Neuvostoliiton toivuttua toisen maailmansodan iskemistä syvistä haavoista – sehän oli läntisiin suurvaltoihin verrattuna kärsinyt huomattavasti enemmän – vuorossa olisi aikanaan marxilaisittain "historian lakien mukaisesti" lopullinen välienselvittely väistyvän yhteiskuntamuodon, kapitalismin, kanssa.

Vielä 1970-luvulla eläkeläinen Molotov määritteli entisen päällikkönsä ajattelutavan seuraavasti: "Ensimmäinen maailmansota irrotti yhden maan kapitalistisesta orjuudesta. Toinen maailmansota loi sosialistisen jär-

jestelmän ja kolmas maailmansota tuhoaa imperialismiin kokonaan.”

Nyt ei kuitenkaan pidä unohtaa, että tässä oli kysymyksessä pitkántähtäyksen ohjelma, jonka tavoitteet eivät 1944 saaneet heikentää ajankohtaisen tilanteen edellyttämää varovaisuutta. Sota Saksaa vastaan jatkui yhä, ja sen jälkeenkin tuli voittaa aikaa yhteistyöllä lännen kanssa Neuvostoliiton haavojen parantamiseksi.

Tätä yhteistyötä ei saanut vaarantaa puhumalla julkisuudessa vallankumouksesta sen enempää pitkän kuin lyhyenkään tähtäyksen tavoitteena. Juuri tuohon politiikkaan liittyi aikanaan suurta huomiota herättänyt Kominternin lakkauttaminen 1943. Sen sijaan valittiin iskusanaksi ”kansallinen demokratia”, jonka merkeissä yhdistettäisiin kaikkialla voimat taisteluun fascismia vastaan. Näin rauhoitettaisiin läntisiä hallituksia ja lujitettaisiin niiden uskoa hyviin yhteistyömahdollisuuksiin Moskovan kanssa myös sodan päättymisen jälkeen.

Tämän linjan mukaisesti ei-kommunistiset poliitikot osallistuivat myös Neuvostoliiton miehittämissä Itä-Euroopan maissa niiden hallintoon lopullisen käänteen tapahtuessa vasta 1947–48. Aluksi saattoi ulkoisesti katsoen näyttää siltä kuin sama kaava toistuisi Paasikiven johtamassa Suomessa. Näin jäi kuitenkin tapahtumatta, ei vähiten siksi, että maata ei ollut miehitetty.

”Mitä tästä tulee” -pessimismi

”Hirmuisina vuosina” 1944–48 Paasikivi ei salaillut ajattelunsa liittyvää pessimismiiä, jonka mukaan aina tuli ottaa huomioon pahin mahdollinen vaihtoehto. Tämä ei kuitenkaan saanut johtaa passiiviseen alistumiseen vaan realistiseen tilanteenarviointiin pohjautuvaan määrätietoiseen toimintaan. Jollei haluttu mennä metsään ampumaan luotia otsaan, oli noudatettavaksi luotava työhypoteesi. Paasikivellä se oli oletamus Neuvostoliiton Suomen-intressien pelkäämistään sotilaallisesta luonteesta, joka tarjoaisi mahdollisuuden kooltaan ja poliittiselta järjestelmältään perin erilaisten naapurien rinnakkaiseloon suvereniteetin pohjalla.

Varmuutta työhypoteesinsa paikkansapitävydestä Paasikivellä ei tietenkään ollut

hänen seuratessaan koko ajan Arguksen silmin Neuvostoliiton käyttäytymistä varoakseen joutumasta yllätetyksi. Usein tilanne kirvoitti päiväkirjaan purkauksia tyyliin: ”Hirmuista! Mitä tästä tulee?” jne.

Yksittäisistä ongelmista Paasikiveä ja hänen hallituskumppaneitaan painoi eniten sotasyllisyyskysymyksen hoito. Alkuvaiheessa, talvella 1944–45 viivytystaktiikan omaksuneen Paasikiven tavoitteena oli taivuttaa sota-ajan näkyvimät poliitikot vetäytymään syrjään julkisista tehtävistä sekä ennen kaikkea ehdokkuudesta kevään 1945 eduskuntavaaleissa. Näin ehkä välttyttäisiin oikeudenkäynneiltä. Tiettyjen, nimeltä mainittujen poliitikkojen väistyminen sivuun saatiinkin aikaan nimenomaan Paasikiven arvovaltaan nojautuen.

Kun sitten välirauhansopimuksen 13. artiklaan vetoavan valvontakomission painostus alkoi kesällä 1945 kasvaa, kävi ilmeiseksi, ettei pelkkä määrättyjen henkilöiden syrjään vetäytyminen riittänyt. Elokuun 8. päivänä 1945 liittoutuneet suurvallat pääsivät keskenään yhteisymmärrykseen sotarikos- ja sotarikolliskäsittelyiden määrittelystä Nürnbergin oikeudenkäyntiä varten perustettavaa kansainvälistä sotilastuomioistuinta silmällä pitäen. Yleisen taustan selvittyä Kreml halusi saada nyt myös suomalaiset liikkeelle.

Aikansa vastaan harattuaan valvontakomission ja kotimaisten kommunistien yhtäaikaisen painostuksen kohteeksi joutunut Paasikivi teki 12.8.1945 johtopäätöksensä takautuvan poikkeuslain säätämisen ja siihen perustuvan erikoistuomioistuimen perustamisen välttämättömyydestä. Kun pääministeri siihen saakka oli toistuvasti korostanut asian tulevan hoidetuksi voimassa olevan lainsäädännön pohjalla, ratkaisu oli hänelle hyvin vaikea.

Sotasyllisyyslain käsittelyä eduskunnassa ja yleisen mielipiteen taivuttelua hankkeen kannalle Paasikivi seurasi tarkasti puuttuen tarvittaessa asian kulkuun myös omakohtaisin puheenvuoroin. Erityisesti hän otti kontolleen vanhan puolueensa, kokoomuksen, muokkaamisen. Presidentti Mannerheimin myöntyminen lakiesityksen antamiseen – tietyin molempien vanhojen

herrojen yhdessä sopimin tekstilievennyksin – oli myös pitkälti Paasikiven ansiota. Mannerheimin ilmoittauduttua sairaaksi pääministeri joutui presidentin estyneenä ollessa vielä 12.9.1945 vahvistamaan sotasyylisyytlain. Päiväkirjaan tuli merkintä: ”Minun pitää olla mukana loppuun saakka. Kohtalo ei säästä minua.”

Sotasyyllisyytutkinnan ohjaus ja valvonta jäivät kuitenkin ensi sijassa oikeusministeri Kekkonen huoleksi hallituksen päämiehen pysytellessä etäämmällä, vaikka hän saikin ottaa vastaan Ždanovin moitteita hitaasta menettelystä ja sotasyllisten liian hienotunteisesta kohtelusta.

Oikeudenkäynnin lähestyessä Paasikivi ministeristönsä johdossa omaksui jarrumiehen roolin onnistuen viivyttämään mm. syytettyjen vangitsemista. Valvontakomissiolle ei prosessia saanut tehdä liian helpoksi. Toisaalta virkamiesasemaansa vetoavan vanhan ystävän T. M. Kivimäen irrottaminen vaaravyöhykkeestä epäonnistui kuten myös syytettyjen tutkintavankeuden korvaaminen kotiarestilla. Oikeudenkäynnin tuli olla mahdollisimman julkinen, kuitenkin niin, ettei kotimaisten tiedotusvälineiden sallittaisi, kuten Paasikivi asian ilmaisi, ”halveerata” itäistä naapuria.

Varsinaisen prosessin aikana Kekkonen tukeman Paasikiven ensisijaiseksi tehtäväksi tuli iskunvaimentajan tavoin korostaa valvontakomissiolle Suomen oikeusjärjestelmään oleellisesti kuuluvaa riippumatonta tuomioistuinlaitosta ja sen kunnioittamisen reaalisuutta. Toisaalta hän joutui taivuttelemaan maan yleistä mielipidettä sekä eritoten tuomioistuimen puheenjohtajaa ja jäseniä ottamaan huomioon – pahempien seurausten välttämiseksi – välirauhansopimuksen 13. artiklaan vetoavan valvontakomission kannan. Tämä koski niin hyvin oikeuden välipäätöksellä tapahtunutta neljän syytetyn vapaalle jalalle laskemista kuin myös sittemmin puolustuspuheiden sensurointia ja loppuvaiheessa valvontakomission sanelemia defintiivisiä tuomioitakin. Paasikiven henkistä taakkaa lisäsi mahdollisuus joutua itsekin vastaamaan tuomioistuimen eteen.

Kun arvovallaltaan Paasikiveä heikompi

Kekkonen oli heinäkuussa 1945 kaavailtu elinkautisesta määräaikaisiin kuritushuone-rangaistuksiin ulottuvaa asteikkoa, Paasikiven johdolla käydyn, puoli vuotta kestäneen puolustustaistelun tulosta ei voida syytettyjen kannalta pitää huonona. Stalinille ja Molotoville Ždanov moittikin täydellä syyllä pääministeriä syntyneistä vaikeuksista. Kekkonenkin oli eritoten loppuvaiheessa liikaa samaistunut vanhaan herraan. Jos pääministerinä olisi ollut esimerkiksi Eero A. Wuori, hallitus olisi muilta osin entisesäkkin kokoonpanossaan Ždanovin mielestä helposti suoriutunut tehtävästään. Nyt sen sijaan menestys voitiin turvata vain valvontakomission taholta harjoitetun systemaattisen ja itsepintaisen painostuksen avulla.

”Hermet koetuksella”

Paasikiven hallituksen nimittämisen jälkeen marraskuussa 1944 iäkäs presidentti Mannerheim joutui käytännön asioiden hoidossa yhä enemmän sivuun. Passiivisuudestaan ja eristyneisyydestään huolimatta valtionpäämies Mannerheim merkitsi sodanjälkeisessä siirtymävaiheessa laajoille väestöryhmille eräänlaista isähahmoa, joka jo pelkällä nimellään ylläpiti luottamusta ja turvallisuuden tunnetta. Häntä ei siksi haluttu päästää pois.

Marsalkan roolia yhteiskuntajärjestystä stabiloivana tekijänä ei Paasikivikään tuoloin kiistänyt. Kuitenkin Mannerheimin jo entuudestaan horjuvassa terveydentilassa tapahtui syksyllä 1945 ratkaiseva käänne huonompaan suuntaan. Heikentyvä presidentti oli näin menettämässä pääministerin kannalta käyttökelpoisen roolinsa selkänojana kommunistien vaatimuksia vastaan ja muuttumassa pikemminkin käytännön politiikan hoidossa hyödyttömäksi painolastiksi. Jäljelle jäi vain hänen – konkreettisten näyttöjen harvetessa – vähitellen kaventuva symboliarvonsa kansan mielialan ylläpitäjänä.

Jouduttuaan tavan takaa oman raskaan urakkansa lisäksi hoitamaan myös presidentin tehtäviä Paasikiven hermot alkoivat vähitellen kiristyä. Ongelman ratkaisun tarjoaisi siirtyminen arvovallaltaan painavampaan mutta työtaakaltaan kevyempään val-

tionpäämiehen virkaan. Aktiivisena tausta-voimana toimi Paasikiven tilalle pääministeriksi määrätietoisesti pyrkivä oikeusministeri Kekkonen.

Ratkaisun viivästyessä pääministerin hermostuminen ja kyllästyminen kasvoivat. Taktiikaksi tuli, että hän tämän tästä jäi kotiin työskentelemään tai lepäämään ilmoittaen valtioneuvostoon olevansa sairas. Kekkonenkin mielestä menetelmä kyllä ennemmin tai myöhemmin kypsyttäisi Mannerheimin pyytämään eroa. Ennustus osui kuitenkin harhaan. Kun Eero A. Wuori hallituksen toimeksiannosta saapui kotonaan sairastavan presidentin luokse ehdottamaan virkaeroa, raivostunut marsalkka korotti äänensä niin voimakkaaksi, että oven ulkopuolella odottanut adjutantti pelästyi. Hän, presidentti, ei kaivannut neuvoja herra Wuorelta, joka vain runsasta vuotta aikaisemmin oli ollut pyytämässä häntä, Mannerheimia, sinänsä epämieluisaan presidentinvirkaan. Eroasia lykkääntyi toistaiseksi.

Mannerheimin palattua tammikuun alussa 1946 toipumislomaltaan Portugalista Helsinkiin hänen henkilöäkärinsä tohtori Lauri Kalaja joutui toteamaan, ettei matka ollut johtanut toivottuihin tuloksiin. Sairaalahoittoon joutunut valtionpäämies oli edelleenkin työkyvytön, eikä hänen toipumisensa varaan voitu juurikaan enää laskea. Muutaman viikon kuluttua Kalaja lääkärinlausunnossaan totesikin työkyvyttömyyden pysyväksi.

Virallista eronpyyntöä presidentti ei kuitenkaan halunnut toistaiseksi jättää sotasyllisysoikeudenkäynnin ollessa vielä kesken. Kieltäytyminen lähtemästä tavalla, joka voitaisiin tulkita paoksi, ei perustunut ainoastaan uskoon virka-aseman tarjoamaan suojaan mahdollisia syytteitä vastaan vaan myös haluun estää ylipäällikkönsä alaisina toimineiden upseerien joutuminen vaaravyöhykkeeseen. Siksi oli odotettava tuomioiden julistamista. Tämän jälkeen kävisi myös päinsä todeta välirauhansopimuksen tärkeimpien artiklojen tulleen täytetyiksi, mikä tarjoaisi sairaalle presidentille moraalisen oikeuden vetäytyä lepoon. Paasikiven hermot äärimmilleen kiristänyt pitkä odotus, jonka varrella hänen sotasyllisyyspro-

sessin kuluttamat omatkin voimansa olivat vähenemässä, päättyi vihdoinkin Mannerheimin 4.3.1946 lähettämään eronpyyntöön.

Ponnistelua ja malttia

Mitä tulee kotimaisiin kommunisteihin, niin Paasikivi kaikesta huolimatta piti välirauhan jälkeen tärkeänä heidän osallistumistaan hallitukseen. Näin heidät vedettäisiin mukaan vastuuseen ja sillä tavoin nivellettäisiin muuhun yhteiskuntaan. SKP:n ulkoparlamentaarinen toiminta ja yhteispeli Neuvostoliiton kanssa kiristi kuitenkin suhteita muihin puolueisiin ja myös presidentti Paasikivi alkoi vuodesta 1946 lähtien lujittaa otettaan siinä mielessä, että hän asetti etusijalle yhteiskuntarauhan turvaamisen ja eduskunnan määräysvallan korostamisen. Tämän rinnalla yhteistyö kommunistien kanssa vähitellen hiipui ja siirtyi kauemmaksi tulevaisuuteen. Itse asiassa Paasikiven idea kommunistien mukauttamisesta suomalaisen yhteiskuntaan tuli uudestaan esille vasta 1960-luvulla, jolloin Urho Kekkonen palasi ajatukseen ja ryhtyi soveltamaan sitä myös politiikkaan.

Tuskittelemaan Paasikivi joutui myös Neuvostoliiton kiellettyä Suomen osallistumisen kesällä 1947 Marshall-apua suunnittelemaan Pariisin konferenssiin. Kysymys ei hänen mielestään ollut ainoastaan ilmaisten dollarien menettämisestä vaan myös Suomen itsemääräämisoikeuden loukkaamisesta.

Ratkaisevassa hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa ulkoministeri Carl Enckell käytti kuitenkin vahvasti argumentoidun puheenvuoron, jossa hän tähdensi reaalipolitiikan merkitystä. Valvontakomissio oli vielä maassa ja lopullinen rauhansopimus ratifioimatta. Suomen ulkopolitiikan keskeisiin periaatteisiin kuului pysytely suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella, ja tässä oli juuri sellainen kysymys. Siksi Marshall-asiassa oli toistaiseksi pysyttävä sivussa ja voitettava aikaa. Paasikivi tuli lopulta samaan tulokseen.

Myöhemmin illalla toinen ulkoministeri Reinhold Sveto vielä soitti kollegalleen Enckellille kotiin kiittääkseen häntä. Kuviin kuului myös se, että kun Enckellillä oli

hieman vaikeuksia suomenkielessä ja Sven-tolla taas vastaavasti ruotsissa, niin nämä vanhat pietarilais herrat, Suomen ulkoministerit, käyttivät kahden kesken usein venäjää. Niinpä Svento nyt puhelimesta julisti Enckellille; "Karl Karlovitš, ty segodnja byl tšudnij." (Karl Karlovitš, olit tänään ihana.)

Päätösten tekoa ei helpottanut Paasikiven tavan takaa mieleensä palauttama ajatus ulkopoliittisten ratkaisujen vaikeudesta, koska niiden oikeellisuuden osoitti vasta tulevaisuus, kenties 10 tai 15 vuoden kulluttua. Ponnistelua oli silti hellittämättä jatkettava.

Kesään 1948 tultaessa – monien vaiheiden jälkeen – kokemus näytti jo pitkälti vahvistavan Paasikiven Neuvostoliittoa koskeneen työhypoteesin vastanneen Kremlin ajattelua. Näin ei kuitenkaan aina tarvinnut olla. Olihan Stalin vuoden 1948 alussa nimenomaan perustellut Jugoslavian Milovan Djilasille Suomen miehittämättä jättämistä 1944 Yhdysvaltain (tosin turhaan) pelätyllä reaktiolla. Toisaalta O. W. Kuusinen todisteli vielä 1960-luvulla SKP:n puheenjohtajalle Aimo Aaltoselle Stalinin jättäneen 1944 Suomen miehittämättä ollakseen sysäämättä Ruotsia länteen. Väli rauhan pohjalta Suomen kommunistit olisivat saaneet edetä vähin erin, mutta he hukkasivat etsikkoaikansa vuoteen 1948 mennessä, mistä Stalin Kuusisen mukaan oli "kovin suuttunut."

Kysymys ei Suomen kohdalla silti ollut pelkästään maantieteestä ja Yhdysvaltain sekä Skandinavian huomioon ottamisesta. Talvisota Terijoen hallituksineen ja sen jäl-

keiset historialliset kokemukset kehottivat osaltaan Moskovaa varovaisuuteen ja kaiken "seikkailupolitiikan" välttämiseen.

1970-luvulla Molotov muisteli sodanjälkeisiä vuosia: "Miten armeliaasti me kohtelimme Suomea. Olimme viisaita, kun emme vallanneet sitä. Se olisi ollut pysyvä haava ... Ihmiset siellä ovat itsepäisiä, hyvin itsepäisiä. Vähemmistökin siellä olisi ollut vaarallinen. Nyt (1974) voidaan vähän kerrallaan vahvistaa suhteita. Yhtä vähän kuin Itävaltaakaan me emme onnistuneet demokratisoimaan Suomea."

Toisaalta Paasikiven johtama Suomi oli lujuutta ja joustavuutta tarkoituksenmukaisesti yhdistellen onnistunut tyydyttämään Stalinin välttämättöminä pitämät turvallisuusedut tavalla, joka pitkällä tähtäyksellä teki siitä Neuvostoliiton kenties parhaan rajanaapurin.

Vuosisadan puoliväliin tultaessa J.K. Paasikivi oli elämänsä varrella ehtinyt kannattaa yhteistyötä aluksi keisarillisen Venäjän sekä sittemmin Väliaikaisen hallituksen, Saksan keisarikunnan, Pohjoismaiden, Hitlerin Saksan ja Stalinin Neuvostoliiton kanssa. Näennäisesti tämä on tulkittavissa vaila idealismia toteutetuksi laskelmoinniksi ja konjunktuuripolitiikaksi. Olen kuitenkin samaa mieltä Jan-Magnus Janssonin kanssa, joka eräässä artikkelissaan korostaa, että tarkoituksena koko ajan oli Suomen pelastaminen. "Viidakon lakia" noudattavan voimapolitiikan sanelemassa maailmassa Paasikiven linjassa voi siksi sanoa olleen pienelle maalle aivan riittävästi idealismia.